

Gregorio Arruebarrenak argitara gabe utzi zuen eskuskribu batez zembait ohar

Jose Maria Arrue jaun apaizak, Julio Urkixoren oroitzapenean, bere aitona Gregorio Arruebarrenaren lan bat eskaini zion Euskaltzaindiari 1971. eko Irailaren 28an. Eskaintza horren berri Urriko batzarrean eman zen, lan hura gramatika bat-tzat harturik.

Liburu hori 16 × 22 zentimetrotakoa da, 160 orrialde ingurukoa eta 4 aditz taula daduzka, orrien neurria baino handiagokoak, eta horregatik ongi tolestuak. Orrialde bakoitzean 22 lerro ditu, kaligrafia dotoreaz eginak baina ez du numeraziorik.

Obra honek ez du bat ere izenik, baina euskal aditzari buruz egindako estudio bat da, izan. Lan hau ezezaguna denez gero eta aditzaren batasunerako interesgarri delakoan, hona dakart haren zenbait puntu ohargarrien komentario bat.

Funtsean Bizkaiko aditzaren estudio bat da. Harrigarri irudi dakikegu, noski, gipuzkoar batek aditzaren arazoan bizkaieraz honelakoak esatea, baina Ernaniko itzultzaile porrokatu honek honelako esaldi hauez ematen dio hasiera bere obra honi:

«No sin grande estudio y premeditación hemos adoptado para la demostración práctica de las 206, conjugaciones del verbo vascongado el dialecto vizcaino; pues este es el que entre los otros cuatro conocidos en España y Francia tiene raíces más filosóficas, más ordenadas y regulares, y la conjugación más ajustada y arreglada a ellas sin discrepar en ningún punto.»

Hasieran azaltzen du nola euskaraz bi aditz mota besterik ez dauden, ajente bakardunak, berak *sencillos* deitzen dituenak, eta ajente bidunak, *dobles* haren hitzez. Geroago aditz ximple horietatik nola iragaten den bikoitzetara esplikatzeko dauku, honelako eskema batez:

<i>Sencillos</i>		<i>Dobles</i>	
<i>Vascuence</i>	<i>Castellano</i>	<i>Vascuence</i>	<i>Castellano</i>
Eguiñ	hacer	Eraguin	hacer que otro haga
Ibilli	andar	Erabilli	hacer que otro ande

XABIER KINTANAK

<i>Sencillos</i>		<i>Dobles</i>	
<i>Vascuence</i>	<i>Castellano</i>	<i>Vascuence</i>	<i>Castellano</i>
Icasi	aprender	Iracatsi	hacer que otro aprenda
Icusi	ver	Iracutsi	hacer que otro vea
Ecarri	traer	Eracarri	hacer que otro traiga
Igarri	acertar	Iragarri	hacer que otro acierte

Ondoren edozein hitzetatik —bai eta deklinatuetatik ere— euskarak aditzak sorterazteko duen ahalmenaz mintzo zaiku, eta beste zerrenda bat dakar, erdaraz jartzen dituen itzulpenengatik —nolabait irakurle gaztelauari ideia bat aditzera emateko asmoz—, osorik jartzea merezi duena:

<i>Voces vascongadas</i>	<i>Traducción literal</i>	<i>Significación castellana</i>
Gueuretu	nostraizar	Hacer nuestra la cosa
Ceretu	usteizar	Hacer de V. la cosa
Neretu	mioizar	Hacer mia la cosa
Guizondu	hombrearse	Hacerse hombre
Auzpeztu	boquibajizar	Ponerse boca abajo
Urtu	aguarse	Derretir
Berandutu	atardarse	Hacerse tarde
Aranzatu	haciallizar	Llevar hacia allí
Orrunzatu	hacia ahizar	Llevar hacia ahí

Ez du euskarak duen ahalmen honetaz luzaroegi hitzik egiten, zeren, berak dioenez, lan honetarako hiztegi oso bat beharko bailitzateke.

Aditzaren moduak dakartza hurrengo:

MODOS	{	Infinitivo	III
		Indicativo	III dot
		Habitual	III oi dot
			III daroat
		Potencial	III al dot
			III daiquet
		Voluntario	III nai dot
		Necesario	III biar dot
		Forzoso	III erazo dot
			III eraguin dot
		Imperativo	III eguizu
		Subjuntivo	III daguidan
Optativo	III go neuque		
Penitudioinario	III banau		

Habitual, *Potencial* eta *Forzoso* deitzen dituen forma bakoitzak zein matiz duen —edukitzekotan— esplikatzeko du hurrengo.

Datorren klasifikazioa denborena da. Hiru denbora jartzen ditu: Presentea, Iragana (*pretérito*) eta Etorkizunekoa (*futuro*). Denbora bakoitzean bi atal jartzen du, erreal (*real*) eta *apostrofico* deitzen duena, beronetan ekintzá gogora erazia dela adierazteko. Honela:

TIEMPOS	{	Presente	{	Real	} Illten	{	dot
		Apostrofico	} Ill	} neban			
	{	Pretérito	{	Real	} Ill	{	dot
		Apostrofico	} Illgo	} neban			
	{	Futuro	{	Real	} Illgo	{	dot
		Apostrofico	} Illgo	} neban			

Hasierako eskeman aipaturiko modu guztxi aplikatzen die erreal *apostrofico* delako berezketa hori, ordenazio zeharo logiko batez. Egileak sarritan aipatzen du euskararen (*eusquera* edo eta *euskera*, haren grafiaz) ahalmen filosofiko, zuhur eta miragarria.

Inperatiboan, presenteko eta etorkizuneko formak jartzen ditu:

Presente

Ill-eguizu Mátelo V. ahora

Futuro

Ill-eguiquezu Mátelo V. después

Optatiboan, grekoen hizkuntzari eskas eta zentzu gutiko eritzirik, zeren «*no podemos desear sino lo futuro*», berak dakien forma bakarra dakar:

Futuro: Illgo neuque Yo lo matára o mataría

Modo penituario delakoan, ordea hiur denbora osoak ematen dauz-kigu:

Presente: Illten banau Si yo lo matara o matase ahora

Pretérito: Ill banau Si yo lo hubiera o hubiese matado

Futuro: Illgo banau Si yo lo matara o matase después

Astarloa dakarkigu honetaz, beronek, euskarak besteko denbora *penituario*-rik ez duela ezein beste hizkuntzak esaten zuela aipatuaz.

Geroago *ete* eta *edo* hizkiez mintzaten da, berauek aditzari ematen dioten *dudazko* edo eta *gertakizunexko* kutsua argiro seinalatzen duelarik:

Cierto Ill dot

Dudoso Ill ete dot

Probable Ill edo dot

Barregura ematen daukute —Astarloari jarraikiz— letra bakoitzari eman nahi dion esangura filosofikoaren azalpen burutsuek. Hauen arauetz, denek dute gizonaren barneko joera naturalengan beren arrazoizko esplikazioa, eta honetan, argiro nabari da euskarak munduko beste hizkuntzen gainetik duen abantaila.

Aditzen pertsonak

Zortzi dira Arruebarrenarentzat. Bost singularrean: 1) *Ill dot*, 2) (*cortés*) *Ill dozu*, 2) (*femenina*) *Ill don*, 2) (*masculina*) *Ill doc*, 3) *Ill dau*; eta hiru pluralean: 1) *Ill dogu*, 2) *Ill dozubee*, 3) *Ill daubee*.

Hurrengo orrialdeetan aditz formak hasten da jartzen eta zerrenda bakoitzaren ondoan horien arrazoizko esplikazioa ematen du. Batzuetan azalpenok zuhurrak dira, ia geure egunotako gramatika-liburuetan irakurri ditugunak bezalakoak, eta beste batzuetan, aldiz, filosofia espekulatibora lerratzen da.

Egileak esan bezala, liburuan erabiltzen den aditzá bizkaiera da, Mar-kinakoa, are zehatzagoki, eta beronetan, bistan dago, erraz susma daiteke bizkaiera idatziarenganako errespeto bat. Hala ere, bere teoriak egiaztatzeko —zerrendak ahalik eta erregularrenik ager daitezen, batez ere— ez du bat ere lotsarik forma guti usatuak jartzeko, batzuetan halakoak non erabiltzen diren esaten badu ere. Honela, *zaitu* eta *gaitu* ordeztuz jartzen dituenak justifikatzeko, honela dio: «...*ill zau*, (...) *ill gau*, (...), se usan en la villa de Oñate y pueblos limítrofes, sin embargo no podemos menos de adoptarlas por ser legítimas y las únicas que se hallan formadas según la índole de nuestro idioma. Poco tenemos que cansarnos en demostrarlo».

Gure lan honetan, interesgarri direlakoan, Zarauzko eskolamaisuaren aditz forma guztiak ezartzen saiatuko gara, oso kasu bereziren batetan ezik, komentariorik jarri gabe.

Conjugaciones activas puras (Gaurko aktibo-pasiboak)

III	}	1. ^a au Aquel te ha muerto
		2. ^a au-na Aquel te ha muerto
		3. ^a z-au Aquel ha muerto a V.
		4. ^a n-au Aquel me ha muerto
		5. ^a d-au Aquel lo ha muerto
		6. ^a z-auz Aquel os ha muerto
		7. ^a g-auz Aquel nos ha muerto
		8. ^a d-auz Aquel los ha muerto

Conjugaciones activas puras familiares (Hikako erak)

		Femeninas	
III	{	9. ^a jon	Aquel lo ha muerto
		10. najon	Aquel me ha muerto
		11. jozan	Aquel los ha muerto
		12. gajon	Aquel nos ha muerto
		Masculinas	
III	{	13. joc	Aquel lo ha muerto
		14. najoc	Aquel me ha muerto
		15. jozac	Aquel los ha muerto
		16. gajoc	Aquel nos ha muerto

Activas puras recipientes (aktibo-pasibo-datiboak) Corteses

		<i>Ill au</i>	
III	{	17. austa	Aquel te me ha muerto
		18. autsa	Aquel te le ha muerto
		19. auscu	Aquel te nos ha muerto
		20. autsee	Aquel te les ha muerto
		<i>Ill auna</i>	
III	{	21. austana	Aquel te me ha muerto
		22. autsana	Aquel te le ha muerto
		23. auscuna	Aquel te nos ha muerto
		24. autseena	Aquel te les ha muerto
		<i>Ill zau</i>	
III	{	25. zausta	Aquel te me ha muerto
		26. zautza (<i>sic</i>)	Aquel te le ha muerto
		27. zauscu	Aquel te nos ha muerto
		28. zautsee	Aquel te les ha muerto
		<i>Ill nau</i>	
III	{	29. nauba	Aquel me te ha muerto
		30. naunaa	Aquel me te ha muerto
		31. nautsu	Aquel me te ha muerto
		32. nautsa	Aquel me le ha muerto
		33. nautsubee	Aquel me os ha muerto
		34. nautsee	Aquel me les ha muerto

Ill dau

III	{	35. deubaa Aquel lo te ha muerto
		36. deunaa Aquel lo te ha muerto
		37. deutsu Aquel lo te ha muerto
		38. deusta Aquel lo me ha muerto
		39. deutsa Aquel lo le ha muerto
		40. deustabee Aquel lo os ha muerto
		41. deuscu Aquel lo nos ha muerto
		42. deutsee Aquel lo les ha muerto

Ill zauz

III	{	43. zauztaz (<i>sic</i>) Aquel os me ha muerto
		44. zautzaz (<i>sic</i>) Aquel os le ha muerto
		45. zauzcus (<i>sic</i>) Aquel os nos ha muerto
		46. zautseez Aquel os les ha muerto

Ill gau

III	{	47. gaubaa Aquel nos te ha muerto
		48. gaunaa Aquel nos te ha muerto
		49. gautsu Aquel nos te ha muerto
		50. gautsa Aquel nos le ha muerto
		51. gautsue Aquel nos os ha muerto
		52. gautsee Aquel nos les ha muerto

Ill dauz

III	{	53. deubaaz Aquel te los ha muerto
		54. deunaaz Aquel te los ha muerto
		55. deutsuez (<i>sic</i>) Aquel te los ha muerto
		56. deustaz Aquel me los ha muerto
		57. deustaz Aquel se los ha muerto
		58. deustabez Aquel os los ha muerto
		59. deuscuz Aquel nos los ha muerto
		60. deutseez Aquel se los ha muerto

Agian irakurlea konturatu denez, Arruebarrena jaunak erdarazko itzulpena alderantziz jarria du izenordainetan, hots, *aquel lo te ha muerto* dio, *aquel te lo ha muerto* esan beharrean, baina azken zerrendan (*ill dauz*-enean), zuzendu du joera hori. Liburuaren hurrengo orrialdeetan forma asko zuzenduak daude, eta textuan ikusten denez, lehen eskribaturikoa tintaren kontrako likidoren batez ezabatua dago, gainean bestela idatzirik.

Are interesantegoa ikustea, bestalde, nola lehen eta bigarren pertsona pasiboen kasuetan aditzaren forma *nau-*, *au-*, *gau-* eta *zau-* kontserbatzen duen, hots, beti *-a-* batekin, hirugarren pertsonazkoetan, aldiz, *deu-* jarriaz, hau da, Bizkaiko era normalaren gisara.

Egitada honetatik konklusio biotatik bat atera daiteke, nik uste: a) forma horik analogiaz baliaturik egileak berak sorteraziak zirela, edo eta, b) lehen eta bigarren pertsonazko pasiboetan aditzaren sustraia *-eu-* gabe, *-au-* gelditzen dela.

Kontsidera ditzagun posibletasun biok astiroago.

Batetik, bistan dago *gautsu*, *zausta* eta gisa honetako formak, pluralezko *-z* gabe, oso susmagarriak direla. Agian *gautsuz*, *zaustaz* eta halakoak fidagarriagoak ziratekeen; dena dela, Oinati inguruko *gau* eta *zau* direlako horien kausaz, litekeena da ernaniarrak *-z* horietatik gabetzea. Ba dago, ordea, beste lekukotasun bat, aita Mateo Zabala frantziskotarrarena¹, orain ehun eta berrogei eta hamar urte inguru, antzeko formak bildu zituenarena. Azkuek berak antzeko formak jaso zituen Arratian, baina *nautsu* (edo *nautzu*) batek ez zukeen ezer frogatuko, antza denez Dima inguruko herrietan *dautsu* (= *dautzu*) ere esaten omen delako.

Leizarragak, bestalde, *naraua-*, *grauzkio*, *zarauzkiotet* ba ditu gutienez, eta bitan bederen, *na-* eta *za-* argiro agertzen dira, *grau-* horren banean gordetzen den 'beste bokala *-a-*, besterik ez dela pentsatzeko bide segur bat ematen daukutenak. Honetan, ordea, arazoa ez litzateke hain garbi geldituko, zeren hirugarren pertsona pasiboekin konparatzean, beti *drautazu*, *drauzut* eta honelakoak arkitzen baitira.

Dakigunetik, forma biak —Etxapare lekuko—, bai *darautazu* eta bai *derautazu*, bizi zirelarik, ez da erraz igartzea zeinen laburpena zitekeen *drautazu* delako hori. Baina oraino urrunago joan gaitezke. Leizarragak beti darabila iraganean *zerautan* eta era honetakorik, eta gauza jakina denez, presentean *darautazu* eta *darotazu* gisako formak darabiltzaten idazleek, iraganean, aldiz, *zarautan* edo eta *zarotan* modukoak ohi dakartzate. Beraz, ez dut uste ausartegi dela esatea iraganeko *zerautan* batek presentean *deraut* bat (ez *daraut* bat) nahi duela.

(1) Aita Mateo Zabalak, 1829.eko Otsailaren 17an, F. L. Lécluse jaunari karta interesgarri bat egin zion aditzaren arazo honetaz: *103 conjugaciones del presente perfecto de indicativo en dialecto vizcaíno, muestra de los 206 presentes de indicativo que da al Bascuence, D. Pablo Pedro de Astarloa* (sic). Ikus honetarako *III Euskera* (1922, II.2. 36-64. orrial). Bilbao, 1922. Beronetan ikusten denez, bai Arruebarrenak eta bai Zabalak Astarloaren *Discursos filosóficos* delakoan edan zuten, eta agian Ernanioko eskolamaisuak, Zarautzen bizi izan zenez gero, Zabala frantziskotarraren lanak ikusteko parada ukan zukeen, berau ere bertan bizi izan baitzen, beraz zenbait puntutan ados egotea ez dateke harrigarriegi.

XABIER KINTANAK

Honela ba, datiboaren marka den *-e-* hori (cfr. *darroat* eta *derroat*, *dagidan* eta *degidan*...) hirugarren pertsonetarako erabiliko litzateke, soil soilki, beste formetara, berauen urritasunagatik, fenomeno hau pasatu gabe.

Agian berezketa hau beste honekin lotu beharra legoke, hots, lehen eta bigarren pertsona pasiboen karakteristiká, Nafarroa Beherean eta Zuberorok ezik, *n-*, *b-*, *g-* eta *z-* gabe, beti *na-*, *ha-*, *ga-*, *za-* delakoarekin, eta berau hirugarren pertsonák *-a-* hori erraz galdu arren, Bizkaian izan ezik.

Ikus, honetaz, hurrengo eskema hau:

<i>Bizkaia</i>	<i>Gipuzkoa-Nafarroa-Lapurdi</i>	<i>N. Beherea eta Zuberoa</i>
<i>naiz (nax)</i>	<i>naiz</i>	<i>niz</i>
<i>nau</i>	<i>nau</i>	<i>nu (nü)</i>
<i>gaitu</i>	<i>gaitu</i>	<i>gitu (gütü)</i>
<i>dau</i>	<i>du</i>	<i>du (dü)</i>
<i>ditu</i>	<i>ditu</i>	<i>ditu (dütü)</i>

Bizkaian bertan ere, ikusten denez, pluralean bederen, *-a-* hori galdu egiten da, *ditu* agertuaz, eta ez, *gaitu* edo *zaitu*-ekiko antzaz, **daitu-rik*²

Forma guztiotatik erregularrenik formatuak, literaturatik beste arrazoi praktiko batzuegatik egotzirik egon arren, Nafarroa Beherekoak edo eta Zuberokoak dirateke. Agian hauk ziratekeen jatorrenak, eta *-a-* dun forma horik geroago sortuak.

Arruebarrenaren aditz era hauk, beraz, ezin jo ditzakegu, beste gabe, asmatutzat, gutitan erabiliriko era bitxi batzuk-tzat baizik.

Eta beste gabe, hikako formak ematera iragaten gara:

III jon

III	}	61. jaustan (<i>sic</i>) Aquel me lo ha muerto
		62. jeutsan Aquel se lo ha muerto
		63. jeuscun Aquel nos lo ha muerto
		64. geustseen (<i>sic</i>) Aquel les los ha muerto

III najon

III	}	65. najeutsan Aquel me lo ha muerto
		66. najeutseen Aquel me los ha muerto

(2) Mungia aldean, entzun dudanez, *ditu* gabe *deitu* (<**daitu*) entzuten da, baina, ene irudiko, ez dateke forma zahar bat, baizik eta *dauz* moduko era formatu berri pitxi bat, *gaitu* eta *zaitu*-ekiko analogiaz sortua. Dena dela, bizkaierak hasierako kontsonante pertsona-markatzailearen ondoren *-a-* hori jartzeko duen joerá nabarriro erakusten dauku.

Ill jozan

- III { 67. jeustazan Aquel me los ha muerto
 68. jeutsazan Aquel se los ha muerto
 69. jeuscuzan Aquel nos los ha muerto
 70. jeutseezan Aquel les los ha muerto

Ill gajon

- III { 71. gajeutsan Aquel nos le ha muerto
 72. gajeutseen Aquel nos les ha muerto

Ill joc

- III { 73. jeustac Aquel me lo ha muerto
 74. jeutsac Aquel se lo ha muerto
 75. jeuscuc Aquel nos lo ha muerto
 76. jeutseec Aquel les los ha muerto

Ill najoc

- III { 77. najeutsac Aquel me lo ha muerto
 78. najeutseec Aquel me los ha muerto

Ill jozac

- III { 79. jeustazac Aquel los me ha muerto
 80. jeutsazac Aquel los le ha muerto
 81. jeuscuzac Aquel los nos ha muerto
 82. jeuntseezac (*sic*) ... Aquel los les ha muerto

Ill gajoc

- III { 83. gajeutsac Aquel nos le ha muerto
 84. gajeutseec Aquel nos les ha muerto

Honen ondoren forma hauen azalpena dakar, nahiko xeheki gainera, eta gero beste forma pasibo eta pasibo-datibo hauekin hasten da:

Activas mistas (sic)

PURAS

- III { 85. da Aquel se ha muerto: cortés
 86. donaa Aquel se ha muerto: femenina
 87. duaa Aquel se ha muerto: masculina

XABIER KINTANAK

RECIPIENTES

III	}	88. jac Aquel te se ha muerto
		89. jan Aquel te se ha muerto
		90. jatzu Aquel te se ha muerto
		91. jat Aquel se me ha muerto
		92. jaca Aquel se le ha muerto
		93. jatzubee Aquel se os ha muerto
		94. jacu Aquel se nos ha muerto
		95. jaquee Aquel se les ha muerto

Femeninas

III	}	96. jatan Aquel se me ha muerto
		97. jacan Aquel se le ha muerto
		98. jacun Aquel se nos ha muerto
		99. jaqueen Aquel se les ha muerto

Masculinas

III	}	100. jatac Aquel se me ha muerto
		101. jacac Aquel se le ha muerto
		102. jacuc Aquel se nos ha muerto
		103. jaqueec Aquel se les ha muerto

Conjugaciones pasivas

Titulu honekin orain arte emandako aditzerak berak birjartzen ditu egileak, diferentzia bakarra, *ill* gabe, *illa*, edo *illac* ezartzea dela. Esate batez: *illa da*, *illa donaa*, *illa duaa...*, honetara 206 «konjugazio» tara ailegatuaz. Irakurleari aspergarri gerta dakizkiokeelakoan, ez ditugu hemen berriro ezarri, aski baitu horretarako orain arteko guztiei *-a* edo eta *-ak* bana ipintzeaz.

Kuriositate bezala, eskolamaisuaren kontuak jar ditzakegu bertan, haren us-tez aditzaren formak —laguntzaileak— zenbat ziren ikusteko:

Inflexiones	}	Activas puras y recipientes 12.132
		Activas mistas y recipientes 3.344
		Pasivas puras y recipientes 3.344
		Pasivas mistas y recipientes 12.132
		Total 30.952

Gipuzkerazko aditzerak.—Egilea, oinharritzat Bizkaiko aditza hartu baldin badu ere, ondoren, aditz era berak gipuzkeraz ematen saiatzen da. Parte

GREGORIO ARRUEBARRENAK ARGITARA GABE UTZI ZUEN...

hau, ordea, aditz forma askotan, tatxaduraz betea dago, eta maiz askotan tatza-dura bat agertzen da lehenago korrejituriko beste formabaten gainean. Ezagun da idazleak ez zuela bat ere segurantzarik zenbait formatan. Segurtasun falta hau *nautsu*, *zausta* eta gisa honetako formetan nabari da ederkienik.

Honen ondoren gipuzkerazko aditzerok jartzen ditugu, baina itzulpenik gabe, are laburkiago geldi dadin. Zenbaki banaz ezarrita daudenez gero, bestalde, berez aski klar ez baldin badira, errax dateke esangura topatzea aurrekoekiko konparazioz:

Las 16 activas puras

1. au	5. du	9. diñ	13. dic
2. aun	6. zaituzte	10. nachion	14. nachioc
3. zaitu (zau)	7. gaitu	11. zetiñ	15. cetic
4. nau	8. ditu	12. gachetin	16. gachetic

Las 44 conjugaciones activas puras recipientes

Oharra: parentesis arteko formak tatxaturik azaltzen direnak dira.

17. (au(s)quit) autzat	19. au(s)quigu	21. (aunquit) (autzadan)	23. (aunquigu) auquigun
18. au(s)quío	20. autzaquie (auquie)	22. (aunquío) autzaquion	24. (aunquie) auquien
—————			
25. zausquit	26. zausquío	27. zauscu	28. zausquie
—————			
29. (nauquic) nautzac	31. nauquizu	33. nauquizue	
30. nauquiñ	32. nauquío	34. nauquie	
—————			
35. dic	37. dizu	39. dio	41. digu
36. diñ	38. dit	40. dizue	42. diezu (diee)
—————			
43. zauzquitet	44. zauzquío	45. zauzquigu	46. zauzquie
—————			
47. gauzquic	49. gauzquitzu	51. gauzquitzue	
48. gauzquín	50. gauzquío	52. gauzquie	
—————			

XABIER KINTANAK

53. dizquic	55. dizquitzu	57. dizquio	59. dizquigu
54. dizquiñ	56. dizquit	58. dizquitzue	60. dizquiee
<hr/>			
61. cidan	62. cion	63. cigun	64. cieten
<hr/>			
	65. nauquion	66. nauquien	
<hr/>			
67. zizquidan	68. ciozcan	69. cizquigun	70. ciezque(en)zan
<hr/>			
	71. gauzquion	72. gauzquien	
<hr/>			
73. cidac	74. cioc	75. ciguc	76. ciec
<hr/>			
	77. nauquioc	78. nauquiec	
<hr/>			
79. cizquidac	80. cizquioc	81. cizquiguc	82. cizquiec
<hr/>			
	83. gauzquioc	84. gauzquiec	

Las tres activas mistas puras en 2.ª persona

85. cera	86. aizan	87. aiz(ac)
----------	-----------	-------------

Las 16 activas mistas recipientes

88. zac	90. zatzu	92. zayo	94. zagu
89. zan	91. zat	93. zatzue	95. zaye
<hr/>			
96. zadan	97. zayon	98. zagun	99. zayen
<hr/>			
100. zadac	101. zayoc	102. zaguc	103. zayec

Hemendik aurrera, bizkaierazkoetan bezala, Arruebarrena jaunak berriro jartzen ditu era guztiok, aditzaren partizipioari *-a* edo *-ac* gehituaz, honela, berak *pasivas* deitzen dituen erak sorterazten dituelarik. Noski, lehen ere aipaturiko arrazoiengatik ez ditugu hemen berretzen.

GREGORIO ARRUEBARRENAK ARGITARA GABE UTZI ZUEN...

Lantxo honen hasieran aipaturiko tauletan agertzen diren aditz formak orain arte jarritakoak besterik ez dira, beraz, zer esanik ez, ez ditugu berriaz ipiniko. Gure asmoa hauxe besterik ez da izan, hots, gipuzkoar idazle honek zerabiltzàn erak azaltzea, agian zenbait probetxu atera daitekeelakoan.

Azkenez, liburuaren amaieran, partizipioei eta *concondancia vizcaina* delakoari buruzko kontsidero batzuk egiten dauzkigu egileak; ez oso zorionekoak, hala fede.

Azken oharra

Ez genuke lantxo hau bukatu nahi, Arruebarrenaren aditz estudio honetaz beste zenbait kontsiderazio egin gabe. Aspaldi honetan ikustera ohiturik gauden gramatika konbentzionalen aurrean, harrigarria dateke halako aberastasun ugari bat topatzea aditz sailean bederen. Egia esan, gramatikalaria modernoentzat ba dirudi lehengo bi pertsona pasiboekiko forma datiboak ez direla inon aditz trantsitiboetan.

Egia da, aita Altunak bere liburuan³ dioenez, forma horik guti usatuak izan direla euskara idatzian, eta agian, hizkuntza guztietan, norbaiti eman, kendu, saldu, erosi, ukatu eta abar, *zerbait* egiten zaiola gehienbat, eta ez *norbait*. Honek frogatzen duena zera da, aditz forma guztiek ez dutela hizkuntzaren barnean maiztasun eta usadioa bera, baina ez, inola ere, «hain beharrezkoak ez direla».

Inguruko erdaretan ere ez dira, noski, are maiztasun ugariagoz erabiltzen horien esaldi kideak —Voltaire-ren *Candide*-tik Ibon Sarasolak egin dako itzulpenean «ezin bestean» halako era batzuk sartu «behar» ukan arren— baina gaztelaniaz *me ha denunciado al patrón, me entrego a ti* edo *te me ha robado*, eguneroko bizitzan gutitan erabili arren⁴, sistema logiko baten barnean daude eta behar direnean erabil daitezke. Euskaraz ere ba dira kontzeptu horietarako aditz era egokiak, baina ez gipuzkeraz. Euskalki honetan forma horik, mintzatzaileek aldeztatik aurretik ezaguturiko eta sistema koherente batetan eraturikoak ez direnez gero, ez dira inola ere existitzen, beraz, hizkuntzaren barnean ez dadukate lekurik, eta formaz batera, kontzeptua bera ere hutsik gelditzen da. Ba dakigu batzuek nola konpontzen duten arazo hau, hots, datiboa gabe (-*ri*), alatiboa (-*gana*) erabiltziaz, baina berau ez da beti posible eta bestalde ihespide bat besterik ez da, aditz sistema ahul batek bere hutsuak tapatzeko erabilia.

(3) *Euskal Aditza. Batua? ... Baturakoa*, 67. orrial. Etor, Bilbao, 1971.

(4) Erdi Haroko gaztelanian ere ez dira esaldiak falta. Hona hemen, kasualitate hutsez Talaverako artziprestearen *Corbacho*-tik ateratako esaldi bat: ¡Ay, huevo mío de la meajuela redonda, de la cáscara tan gruesa! ¿Quién me vos comió?

XABIER KINTANAK

Bestetik ere, forma hauen maiztasuna, duda gabe, *natzaio*, *gatzaizkizu* eta pasibo-datibo hauen parekoa da, baina, nik dakidalarik, orain arte ez du inork proposatu, ez batasunaren izenean ez eta aurretik ere, halako formak, gutitan erabiltzen direlarik, euskaratik baztertu behar liratekeela.

Hori gertatuko balitz, hots, forma horien baztertzea, hizkuntzaren sistima osoa, denboraz, bide beretik tartekatzen eta arrakalatzten hasiko litzateke, nik uste, eta zeren, *aitari ekarri narauko* ez esateagatik *aitari ekarri nau* edo *aitagana ekarri nau* zilegitzat hartzen diren, arrazoi berbera dagoke *aitari ekarri diot* —en orde, *aitari ekarri dut* edo eta *aitagana ekarri dut* esan dezagun. Bestetik, kasu honetan bai esan ahal litekeela euskara ez dela Europako beste edozein hizkuntzatan ezin hobeki adieraz daitekeen gauzá adierazteko trebe eta gai, nolabait, Unamunori arrazoa emanaz. Eta zer esanik ez, dialekto konkretu batetan falta direlako— edo eta zeharo irregularrak direlako — euskara idatzia eskasia horretara eramatea ez litzateke kondena egokia.

Bizkaian, neronek egindako ikertzeetan, *nautzu*, *zautso* (honetan ere -z gabe!) eta honelako beste formak ez daude zeharo ahaztuak eta ba dira oraino zenbait gazte halakoak entzun dituenik, Mungia inguruetan batez ere. Gernika aldean ere ez dira horrelako erak arrotz egiten eta mintzatzean ezin hobeki ulertuak dira.

Azkenez, pentsatzekoa dugu ea orain arte euskaraz ukan dugun literatura «aberats»ean forma horik gutitan agertu direlako arrazoa, egiazko baliokoa den ala ez. Shakespeare, Cervantes, Voltaire edo eta Goethe baten jeinuko autore bat ukan bagenu —eta Jainkoak ai liotsa lehen bait lehen letorren!— agian ez ziratekeen forma horik hain gutitan ikusiko.

Antzeko zerbait esan daiteke datiboetan bizkaierako formek —lapurtar eta zuberotar eren gisara— aditz aktibo-pasiboetan duten bikoiztasunaz. Ohart gaitezen, kasu batez, Arruebarrenaren eskemetan azaltzen diren forma hauetaz: *jon* (9.) / *deunaa* (36.), *joc* (13.) / *deubaa* (35.); baina gipuzkerazkoetan, aldiz: *diñ* (9.) / *diñ* (36.), *dic* (13.) / *dic* (35.). Dakikegunez. Lapurtar eta Zuberotar euskalkietan, bizkaieraren antzera, berezketa bera egiten da hika eta datiboan artean: *dik* / *d(er)auk*, *din*/*d(er)aun* eta *dik*/*d(er)eik*, *din*/*d(er)ein*. Larresoro jauna izan zen, oker ez banago, gipuzkeraren urritasun hau lehenik aipatu zuena, 1968. eko *Euskera* aldizkaria eta haren liburu *Sustrai bila* lekuko⁵.

(JOANNES ETXEBERRI TALDEKOAK)

XABIER KINTANAK

(5) LARRESORO, *Sustrai bila*, Irakur Sail, Donostia, 1970.